

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PUDUNGWANA 2013

MEMORANDAMO

MATSHWAO: 70

Memorandamo ona, o na le maqephe a 9.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA 1**

- 1.1 Ba bang batswadi ba bona ba ba isitse moo sekolong e le ho leka ho ba arohanya le metswalle e mebe/ba bang ba ba isitse hore ba bonwe hore ke bomora kapa moradi wa semanyemanyane/ba bang ba moo hobane ba tseba hantle seo batswadi ba ba iseditseng sona moo sekolong/ba bang ba ilo ithuta/ba bang ba isitse ho ya bontsha moaparo wa bona o motle, o theko e hodimo. ✓ (1)
- 1.2 E ne e le ya ho hlodisana le baithuti ba bang mona sekolong ka dithuto tseo a neng a di etsa/tlhodisano ya mosebetsi wa sekolo/phehisano ya dithuto. ✓ (1)
- 1.3 O ne a rata tsa boithabiso, mme a na le boiphihlelo ho tsona kahoo o ne a tla thusa Dillo ka ho hlophisa meketjana e tla thabelwa ke baithuti. ✓✓
- Ho ne ho se na molemo oo komiti e tlang ho o una ho Kami kaha o ne a itshwere hampe a le moferefere.
- (Fana ka letshwao le le leng haeba mohlahlobuwa a sa hlahisa lebaka la hore ke ka lebaka la eng ha komiti e ne e sa tlo una molemo.) (2)
- 1.4 E, ho ne ho tshwanelehile hore a tebelwe sekolong. ✓ Kami o ne a thibane ditsebe/a opisa porinsepala hlooho/a tsebahala ka ho hloka boitshwaro, haholoholo mafelong a beke/a nwa jwala/a rata ho thoba sekolong/o ne a ka tshwaetsa baithuti ba bang ka boitshwaro bo bobo mme a ba kgelose tseleng tse ntle/ o ne a ka diha seriti sa sekolo/o ne a etsa melato ka makgetlokgetlo. ✓
- Kapa
- Tjhe, ho ne ho sa tshwaneleha hore a tebelwe sekolong. Ho ne ho na le monyetla wa hore a ka fetoha ka ha a ne a ikokobetsa ha a kgalengwa/Ho ba letsoho la modulasetulo ho ne ho ka mo fa boikarabelo/ke toka ya hae ya ho fumana thuto/o ne a kgona ho ikobela molao haholo hara beke/o ne a ka nna a senyehelwa ke bokamoso ba hae.
- (mohopolo wa sehlooho ke hore moithuti enwa o ikokobeditse sekolong) (2)
- 1.5 Mohlomong o ne a tseba hore batswadi ba tlo mo omanya ha a ka lelekwa sekolong/o ne tshaba hore baithuti ba bang ba ne ba tla tshehisa ka yena/o ne a tshaba ho kenya lapa labo mahlo/o ne a bona bokamoso ba hae bo fedile/bo le lerootho/e ne e le maqiti ao a neng a a sebedisa ho qoba ho lelekwa sekolong. ✓✓ (2)
- 1.6 O ne a le tlasa kगतello ya motswalle wa hae Kami/o ne a sa batle ho swabisa Kami/o ile a dumella ho qhekellwa ke Kami/o hlolehile ho ikemela. ✓
- (Mohopolo wa sehlooho o hlolehile ho ikemela, ho ba le boitshepo le ho hloka botsitso) (1)

- 1.7 Kwetsepe ke motho ya nang le maqiti/maqheka/leqitolo/ya nang le bonokwane/botlokotsebe. √√
(Mohopolo wa sehlooho ke bana ba tswileng tseleng) (2)
- 1.8 Motho ha a etsa ntho e itseng, haholoholo e sa lokang, mme a bona ho se letho le mo hlahelang kapa a atleha, o ye a tswela pele ho e etsa a sa kgathalle ditholwana/ditlamorao tsa yona. √√
(Mohopolo wa sehlooho ke hore o qala ho etsa ntho hanyane hanyane o be o qetelle o tlwaetse ho e etsa leha e fosahetse)
Ela hloko: Ha mohlahlobuwa a fane ka sekapolelo se seng a sa hlalose a fose; jk *ho ja tlwae*. (2)
- 1.9 A/o ne a se a sa tshohe letho. √ (1)
- 1.10 Mafosi. Dillo le Kami ke baithuti ba sa mameleng melao ya sekolo ka ho phethahala hobane ba ne ba tlola melao eo ba e behetsweng sekolong mafelong a beke, ba ne ba nyenyelepa/ba thoba sekolong ba habile ho ya sebakeng seo ba sa lokelang ho ya ho sona. √√
(Ha mohlahlobuwa a ngotse **nnete** kapa **mafosi** feela, a sa fane ka lebaka, a se abelwe matshwao.) (2)
- 1.11 Ke phetoho ya hore o se a na le boitshwaro bo bobbe ba ho thoba sekolong/ tshebetso ya hae ha e sa le ntle/ha a sa ithuta hantle, mme o ile a ba a fetiswa feela ha selemo se fela/O ne a se a shwele letswalo, a etsa tse sa lokang ka bolokolohi. √
E bakilwe ke setswalle sa hae le Kami/marato a bosawana/ho tsamaya menate ya bosiu/kgatello ya motswalle/kgahlamelo ya setswalle se sebe/a futhumallwa ke naha, a itebala. √ (2)
- 1.12 Dillo o ne a isitswe sekolong se seng, mme o fihlile moo a bontsha maikemisetso a maholo, feela ha nako e ntse e tsamaya, a ba le mekgwa e sa lokang ya ho thoba sekolong/Metswalle e ya dihela/metswalle e sa lokang e ka o kgelosa/thuto pele masawana morao//boitshwaro bo hlephileng bo theola tshebetso e ntle ya baithuti/kgahlamelo e mpe ya metswalle e atisa ho kenya batho kotsing. √√ (2)

TEMA YA 2

- 1.13 Setshwantshong sena baithuti ho bonahala eka ba nakong ya kgefutso kapa sekolo se tswile kapa ba ya sekolong. E mong wa baithuti o tswa tameneng ho ya ka dipuo tsa hae, mme e mong o ntse a mo kgalemela./E mong o tsamaela hole le ba bang ka ha ha a batle ho thwe o tswa tameneng. √√
(Mohlahlobuwa a amahanye baithuti le tsohle tse etsahalang setshwantshong moo)
[Motshwayi a tshwaye E LE NNGWE feela] (2)

- 1.14 O ditlhong ho hlahella setshwantshong sa lesedinyana./E ka nna ya ba o itshireleditse letsatsi./E ka nna ya ba ha a batle hore a bonwe, mohlomong o nwele jwala le yena. √√
[Mohopolo wa sehlooho ke ho re moithuti ha a batle ho bonwa.] (2)
- 1.15 **Ho tshwana:** Ketsahalo e tshwanang temeng tsena tse pedi ke ya hore, hara baithuti ba hlahellang temeng tsena tse pedi ho na le ba nwang jwala/ba tlola molao wa sekolo./ Ditemeng tsena tse pedi ho na le moo baithuti ba eletsanang ka hore ba tshwanetse ho itshwara hantle/ba kgalemelang.
Ho fapana: Ketsahalo e fapanang ketsong ena ya ho nwa jwala, ke ya hore temeng ya pele Dillo le Kami ba ne ba nyenyelepa ho ya nwa jwala mafelong a beke, ha baithuti ba temeng ya bobedi, ba nwang jwala, ba bo nwa hara beke, pepeneneng./temeng ya pele ho na le dikgarejana tseo ho buuwang ka tsona ha temeng ya bobedi ho sa buuwe ka dikgarejana. √√ (2)
- 1.16 Di lokela hore di heletswe/di kwalwe kaha di hohela bana ba sekolo le ho ba etsetsa lerata nakong eo ba lokelang ho ithuta./Ha se taba e molaong hore ditamene di ahuwe haufi le sekolo./Ho ya ka ditokelo tsa botho, motho o na le tokelo ya ho aha tamene ya hae moo a ratang, feela o lokela ho latela molao o reng bana ba dikolo le ba ka tlase ho dilemo tse 18 ha ba a dumellwa ho kena tameneng./Mapolesa a dule a lebetse ditamene tse pela dikolo hore baithuti ba se ke ba kena. √√
(Maikutlo a baithuti a bontshang hore tamene e lokela ho kwalwa pela sekolo a amohelwe) (2)
- 1.17 E mong o hlile o tsamaela hole hore a se ke a amahangwa le ya tswang tameneng./E mong o kgalemela Tebang, mme o mmontsha tshitiso e bakwang ke ditamene tse pela sekolo, ebile o ntse a lakatsa eka di ka heletswa./E mong o ipata sefahleho hore a se ke a bonwa. √√
[Le a mang maikutlo a lemosang kotsi ya ho ya tameneng ka nako ya sekolo a amohelwe.] (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****Mehopolo e lebelletsweng**

Tahi e baka mafu a mangata a ka kudisang motho. √Letahwa ha le tsebe ho fokotsa sekgahla sa ho nwa. √Ka nako e nngwe le a pheha hore le nwele. √Le hloleha ho robala le ho ja hantle. √Le hloleha ho ithokomela. √Le nwa eng kapa eng eo ho thweng e a taha. √Le hloleha ho hlokomela dikamano tsa lona. √Le sireletsa ketso ena ka hore batho bohle ba tlo shwa. √Ha le sa nwa le a tlakatsela le ho fufulelwa. √Boemong boo, le lokela ho eletswa sephiring, le bontshwe hore le a kgathallwa. √ (Mantswe 94)

Ka sebopeho sa dintlha

	QOTSO		DINTLHA
1	'Tahi e ka tlisa mafu a hloabaetsang a hlohang pheko, jwalo ka lefu la sebete, kankere/mofetshe, bolebadi, tshenyo ya pelo le phallo ya madi. Ha o se o na le mafu a boletsweng, bophelo ba hao bo se bo le tlokotsing.'	A	Tahi e baka mafu a ka kudisang motho. √
2	'Ha a kgone ho fokotsa sekgahla seo a nwang ka sona.'	B	Letahwa ha le tsebe ho fokotsa sekgahla sa ho nwa. √
3	'O pata tahi kapa a iketse eka ha a nwa. Ha a botswa sena o a itatola.'	C	Ka nako e nngwe le a pheha hore le nwele. √
4	'... ha a qeta ha a kgone ho ja kapa ho robala.'	D	Le hloleha ho robala le ho ja hantle. √
5	'Ha a ikgathalle, o bohlaswa ha a iqenehele le ho ithokomela. Metsi le ona ke bothata.'	E	Le hloleha ho ithokomela. √
6	'O inwella eng kapa eng ha feela e le tahi ...'	F	Le nwa eng kapa eng eo ho thweng e a taha. √
7	'Ha a hlokomele lelapa. Dikamano tsa hae le batho/basebetsimmoho ha di ntle hohang.'	G	Le hloleha ho hlokomela/baballa dikamano tsa lona. √
8	'O nwa le ha a bona hore o se a okametse lebitla, a be a itshireletse ka hore bohle re ntse re tla shwa ebile ba bang ba ka bolawa ke tee.'	H	Le sireletsa ketso ena ka hore batho bohle ba tlo shwa. √
9	'Ha a tlohela tahi re mmona ka ho thothomela, ho hatsela, lehlatsa kapa ho fufulelwa hoseng kapa ha a so ka a nwa.'	I	Ha le sa nwa le a tlakasela le ho fufulelwa. √
10	'Ha o hlokomela hore motho e se e le lehlena, buisana le yena ka boikokobetso sephiring.'	J	Boemong boo, le lokela ho eletswa sekgukgung, le bontshwe hore le a kgathallwa. √
Palo ya mantswe (94). [Hlokomela: Dintlha di 10 mona, mme ho batlwa feela tse 7]			

- **Kabo ya matshwao:**
  - Matshwao a 7 mabapi le dintlha tse 7 (letshwao le le leng mabapi le ntlha ya sehlooho).
  - Matshwao a 3 bakeng sa puo.
  - Matshwao kaofela: 10.
- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**
  - Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le le leng.
  - Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse fana ka matshwao a 2.
  - Ha dintlha di le 6–7 di nepahetse : fana ka matshwao a 3.
- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona le diqotso:**
  - Diqotso tse 1–3 LE dintlha tse 3–4 ka mantswe a bona: fana ka matshwao a 3.
  - Diqotso tse 4–5 LE dintlha tse 2 ka mantswe a bona: fana ka matshwao a 2.
  - Diqotso tse 6 LE ntlha e le nngwe ka mantswe a bona: fana ka letshwao le le leng.
  - Diqotso tse 7: se fane ka matshwao.

(7)
(3)
=10

Hlokomela tsena tse latelang:

- **Sebopelo:**
Le ha kgutsufatso e ngotswe ka sebopelo seo e seng se boletsweng ditaelong, e tlameha ho tshwauwa. Ha mopeleto wa lentswe o fosahetse ntlheng e nepahetseng, sehela mopeleto oo mola ka tlase.
- **Palo ya mantswe:**
  - Batshwayi ba tlameha ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
  - O se ke wa hula matshwao ha eba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa ha eba palo ya mantswe a sebedisitsweng e bontshitswe ka mokgwa o fosahetseng.
  - Ha palo ya mantswe e tlotswe, bala ho fihla mantsweng a 5 ka hodima palo eo ho fanweng ka yona, ebe ha o sa bala ho tswela pele.
  - Ho dikgutsufatso tse kgutshwanyane empa di fupere dintlha kaofela tse hlokwang, bahlahlobuwa ba se hulelwe matshwao.

ELA HLOKO:

Mohlahlobuwa a se ngole dikgutsufatso tsa mantswe ntle le ha eba dikgutsufatso tseo di ne di hlahisitswe temeng. Maamong a jwalo, kgutsufatso e balwe jwalo ka lentswe le feletseng. Mohlala wa palo ya mantswe:

	Polelo			Palo ya matswe
SESOTHO	<i>Ba</i>	<i>dula</i>	<i>Maseru</i>	3

Batshwayi ba sebedise sekala sena ha ba aba matshwao:

Din	7
TP	3
Matshwao kaofela	10

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

- 3.1 *Savlon hygiene (sesepa) /Savlon handwashes/Savlon bodywashes (Savlon ya bohleki kapa bophelo bo botle/Savlon ya ho hlatswa matsoho/Savlon ya ho hlatswa mmele)*√√

(Ha mohlalobuwa a ngotse menko ya disepe tsa Savlon e jwalo ka citrus, gentle jj o a fosa)

[Tshwaya dikarabo TSE PEDI feela] (2)

- 3.2 Dihlahiswa tsa Savlon di kgona ho bolaya le ho sireletsa dikokwanahlokong/di a hlwekisa/di boloka letlalo la hao le le *foreshe*/di o fa boitshepo/di boloka letlalo.√√

[Tshwaya dikarabo TSE PEDI feela] (2)

- 3.3 Sehlooho sa papatso se ngotswe ka mongolo o motenya, o sa tshwaneng le e meng./ Sehlahiswa sona se qatsohisitswe ka ditlhaku tse kgolo./Lebitso la sehlahiswa (SAVLON) le hlaha hohle moo mongolo o leng teng, ka mongolo o sa lekaneng./Ho sebedisitswe le ditshwantsho tsa dihlahiswa/mengolo e fapaneng ka botenya le boholo le mofuta/tshebediso ya mmala/ho bolela tsohle tse ka etswang ke dihlahiswa tsena/puo e hlohleletsang/susumetsang/ditshelo tsa dibopeho le boholo bo fapaneng.√√

[Tshwaya dikarabo TSE PEDI feela] (2)

- 3.4 Savlon ha e sa le e le sebolaya dikokwanahloko se ratwang Afrika Borwa./ Ka lethathama lena le letjha la Savlon o ka ba le boitshepo ba ho shebana le lefatshe o tseba hantle hore o *foreshe* ebile o hlwekile/Sebolaya dikokwanahloko.√√

[Tshwaya E LE NNGWE feela ho tsena tse pedi] (2)

- 3.5 E. Bahlahisi ba Savlon ba ke ke ba bua seo e seng nnete hobane ba lokela ho sireletsa seriti sa bona ho bareki./Savlon ha e sa le e le sebolaya dikokwanahloko se tshepilweng ka dilemo tse ngata/E fetile ditekong ya ba ya tjhaellwa monwana ke SABS ke ka hoo e bapatswang/Di ne di ke ke tsa bapatswa ha e le hore ha di sebetse.

KAPA

Tjhe. Ha ke na bonnete ba se bolelwang hobane ha ke eso sebedise dihlahiswa tsa Savlon./E ka nna ya ba babapatsi ba mpa ba hohela bareki feela ho fumana tjhelete/Ha e na letshwao la SABS kahoo ha e a feta ditekong.√√

(2)
[10]

POTSO YA 4

- 4.1 Mosuwetsana o ngotse molaetsa o reng ha a batle banana ba ithwetseng ka phaposing ya hae./Banana bohle ba tswa ka phaposing hobane ba ithwetse, mme ha ba batlehe ka moo./Mosuwetsana o eellwa hore banana bohle ba ithwetse./E totobatsa kgethollo baithuting ba ithwetseng./Phaposi e tletseng baimana./Sekgahla seo banana ba imang ka sona sekolong./Kgatakelo ya ditokelo tsa ho ithuta tsa banana ba immeng.√√

(Tshwaya e le nngwe feela)

(2)

- 4.2 Molao wa motheo wa naha o sireletsa banana ba ithwetseng ka tsela ya hore ba se ke ba lelekwa, mme ba fuwe nako e lekaneng ya ho phomola./Ba na le tokelo ya ho kgutlela sekolong ha ba se ba behile bana ba bona./Ha ngwana a se a atametse ho pepa ke hona a ka dulang hae/lapeng, mme motswadi o lokela ho mo latela mosebetsi wa sekolo./Titjhere o lokela ho fa moithuti sebaka sa ho ngola mesebetsi yohle e salletseng morao./ Ha ho se ho ngolwa, motswadi o lokela ho ya le ngwana wa hae sekolong ho ya mo lebela. √√

(Tshwaya e le nngwe feela)

(2)

- 4.3 Mantswe a re senolela maikutlo a ho makala/pherekano le ho tshoha.√ O makaditswe le ho ferekannwa ke hore o ne a sa lebella hore banana bana ba ithwetse kaofela./O tshositswe ke ho lemoha hore banana bana ba ithwetse kaofela.√

(Mohopolo wa sehlooho ke hore mosuwetsana o ne a sa lebella seo a se bonang baneng bana, mme o bonahala a hloka thabo hohang)

(2)

- 4.4 Ke molaetsa wa hore e ka nna ya ba sekolo sena ke sa banana feela ke ka hoo bashanyana ba leng siyo ka phaposing ena/Banana ba ka phaposing ena ba ithwetse kaofela kahoo ha ho le ya mong eo molaetsa o ngotsweng letlapeng o sa mo ameng./Mosuwetsana o hatakela ditokelo tsa banana ba ithwetseng, mme o ba tebetse ka phaposing.√√

(2)

- 4.5 Setjhaba le sekolo di lokela ho lemohisa baithuti mathata a amanang le ho ba le ngwana motho o sa le monyane dilemong, mme o sa sebetse/Ho tshwaetswa ke mafu a tshwaetsanang a amanang le thobalano/Ho senyehelwa ke nako le bokamoso hoo baithuti ba ka iphumanang ba tjamelane le hona./Baeletsi ba mmuso ba bitswe ho tla buisana le banana ba sekolong√√

(Maikutlo a mang le a mang a moithuti a nang le moelelo o utlwahalang, a amohelwe)

(2)

[10]

POTSO YA 5

- 5.1 Pulane o ile a tshela poone **yohle** ka serotong. ✓
[Motshwayi a ananele dipolelo tsohle tse nepahetseng ebile di na le leakaretsi '**yohle**' le sebedisitsweng ka nepo sehlopheng sa 4 le 9] (1)
- 5.2 B/ha re na le boraditaba ba sebetse sa ho beha tau setswetse. ✓ (1)
- 5.3 Makgotleng a mang a motse **lebetlela ha le kgaohele** hodima hlooho ya monna. ✓✓ (2)
- 5.4 Bana **ba bafutsana** ba se ba fumantshwa dithuso tse itseng ke mmuso. ✓✓
[Motshwayi a ananele dipolelo tsohle tse nepahetseng ebile di na le lerui le sa tshwaneng le leo ho fanweng ka lona potsong. E be polelo e felletseng. Ha e sa fella, a ngotse **lerui** feela, kapa a sehelletse mola hosele, kapa a sa sehella mola hohang a abelwe letshwao le le leng.] (2)
- 5.5 Moqolotsi wa ditaba o **mpolelletse**✓ ditaba **kaofela**✓ di le jwalo. (2)
- 5.6 Matla a ho busa a tsekwa ke balekgotla ba mekgatlo e fapaneng ya dipolotiki./Matla a tsekwa ke balekgotla ba mekgatlo e fapaneng ya dipolotiki a ho busa. ✓✓ (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70